АБДУЛЛА ШАИГИН АНАДАН ОЛМАСЫНЫН 90 ИЛЛИЈИ

УНУДУЛМАЗ ЈАЗЫЧЫ, бөјүк һуманист

АБДУЛЛА Шаиг јазычы, маариф хадими вә инсан олараг бизим әдәбијјат тарихиндә надир шәхсијјәтләрдән биридир. Онун ады инди дә ишыг сачыр, инди дә бөјүк һөрмәтлә јад едилир. Ушагларымыз онун әсәрләрини инди дә мараглa охујуб, фәрәһли хәјаллара далырлар. Бу елә белә дә давам едәчәк. Чүнки онун нәчиб һәјаты бир чыраг кими һәмишә халг үчүн јанмышдыр. Бу чарагын ишығында ушагларын да, бөјүкләрин дә гәлбиндә јалныз хејирхаһ дујгулар, хејирхаһ арзулар баш галдырмышдыр. Онун јаздыглары, онун шәхсијјәти инсанлара даим јахшылыг тәлгин етмишдир. Чүнки о, јаздыгларында да, һәјатда да даим сәмими олмушдур.

Һәгиги сәнәткар сәмими олмаја билмәз. Халг исә бу сәмимијјәти дујмагда фөвгәл'адә һәссаслыга маликдир. Халг дүнја сатирик поезијасынын ән амансыз нүмунәләрини јаратмыш бөјүк Сабирдәки ел дәрдини дујдугу үчүн үрәјиндә онун әбәди абидәсини јаратмышдыр. Сәнәткар сәмимијјәти хејирхаһ бир гүввәјә маликдир. Һеч бир фәрәһ, тә'риф ону әвәз едә билмәз. Бу күнкү совет әдәбијјатынын јахшы нүмунәләри дә буна мисалдыр. Шаигә сөнмәз мараг вә һөрмәтин дә сирри бундадыр.

Шаигин ата-анасы Борчалынын Сарван кәндиндәндир. Өзү исә Тифлисдә догулмушдур. Атасы ахунд Мустафа Талыбзадә рус дилиндә олан рүшдијјәдә шәриәт мүәллими иди. Шаиг Тифлисдә рус, фарс вә әрәб дилләрини өјрәнирди. Тез-тез кедиб кәздији Борчалы елләри, галын Борчалы мешәләри ону халгла, тәбиәтлә баглајырды. Онда јәгин ки, һәлә өзүнә дә мә'лум олмајан бир мәһәббәт ојанырды: халг мәһәббәти... һәјат севкиси....

Сонра анасы Меһри ханым Шаиги Хорасана апармышдыр. Шаиг алты ил Хорасанда јашајараг фарс дилини өјрәнмиш, һәтта Крыловун бир нечә тәмсилини дә фарсчаја тәрчүмә етмишдир.

1900-чү илдә чаван Шаиг Бакыја кәләрәк Нәриман Нәримановун иштирак етдији комиссијада имтаһан вериб мүәллимлик һүгугу алыр. Бундан да сонра онун гызгын әдәби педагожи фәалијјәти башлајыр.

Шаиг реални мәктәбдә, кимназијада дәрс верәрәк Бакынын вә еләчә дә Азәрбајчанын әдәби-ичтимаи мүһити илә јахындан таныш олурду. Нәриман Нәриманов, Сабир, Сәһһәт, Султанмәчид Гәнизадә кими әдибләрлә шәхсән достлуг едирди. Рус вә Авропа јазычыларыны диггәтлә охујуб өјрәнирди. Толстој, Пушкин, Лермонтов, Крылов, Чехов, Некрасов, Шекспир, Дефо онун ән чох севдији јазычылар, шаирләр иди. О, бөјүк сәнәткарлардан ара-сыра тәрчүмәләр едирди, ејни заманда фәлсәфи чәрәјанлары, дүнјанын мәшһур философларынын фикирләрини тәдгиг едирди. Беләликлә дә о, аз заманда дөврүнүн ән габагчыл зијалылары сырасына кечди.

Бизим ингилабдан әввәлки әдибләримизин тәгдирәлајиг хидмәтләриндән бири дә халгымызы мүтәрәгги дүнја мәдәнијјәти илә таныш етмәк чәһди иди. Онлар кениш мүталиәјә, јүксәк интеллектуал сәвијјәјә малик идиләр. Мирзә Фәталинин тәфәккүрүндәки зәнкинлик бөјүк Сабирин, Мирзә Чәлилин һәјаты, инсан тәбиәтини, әхлаги просесләри дәрк етмәләриндәки дәринлик вә мәдәнијјәт бизи һејран едир. Абдулла Шаигин дә әдәби вә ичтимаи фәалијјәтиндәки вүс'әт вә гајгы, әдибин өз халгы барәдә кечирмиш олдугу нараһатлыг биздә бөјүк һөрмәт догурур.

Инди бу сәтирләри јазаркән мәнә елә кәлир ки, ингилабдан әввәлки о чәтин илләрдә, Добролјубовун дедији о «зүлмәт сәлтәнәтиндә» чаван, чәлимсиз бир оглан олан Шаигин, отагында тәнһа отуруб халгынын бөјүк талеји һаггында дүшүнән изтирабли чөһрәсини көрүрәм. Онун кечирдији мә'нәви әзаблары һисс едирәм, чүнки о, әдәби фәалијјәтә башладыгы вахтдан даим халгла баглы олмушдур.

О, ингилабдан әввәлки Бакы фәһләсинин кечирдији мәһрумијјәтләри, әзаблары көрүрдү. Әдиб бир тикә чөрәк пулу газаныб ушагларына көндәрмәк үчүн курултулу шәһәрә кәлән, вәһши инстинктләрлә јашајан саһибкарларын нефт мә'дәнләриндә ишләјән, чаны ач-јалавач аиләсинин јанында галан Азәрбајчан кәндлисинин лал фачиәсини өз дәрди кими дујурду. Онун бу бөјүк кәдәриндән бизә 1908-чи илдә јаздыгы «Мәктуб јетишмәди» һекајәси јадикар галыб. Ики-үч сәһифәдән ибарәт бу һекајәнин тә'сир күчү өз дөврү үчүн јахшы јазылмыш бир романа бәрабәрдир. Бу кичик әсәрдә зәһмәткеш, әлачсыз инсанын үрәк даглајан нискилли јашајыр.

Абдулла Шаигин истәр јарадычылыг вә истәрсә дә педагожи фәалијјәти һәмишә дәрин ичтимаи мәзмуна малик олмушдур. Бу ичтимаи мәзмун исә халгын маарифләнмәсиндән, азад вә ишыглы һәјат угрунда мүбаризәдән ибарәт иди. Шаиг бир сәнәткар олараг синфи зиддијјәтләрин, истисмарын, чар үсул-идарәсинин дәһшәтини көрүб һисс едирди. О, 1909-чу илдә јазмага башладыгы «Әсримизин гәһрәманлары» адлы романында Бакы буржуазијасынын мә'нәви вә әхлаги кејфијјәтләрини тәсвир етмәклә бәрабәр, јетишмәкдә олан демократик ингилабчы кәнчләрин дә сурәтини јарадырды. Әдиб буржуазијаја гаршы чыхан бу кәнчлијин гүдрәтини, кәләчәк гәләбәсини дујурду вә бу кәнчлик онун идеалы иди.

Шаиг 1911-чи илдә мөвзусу Борчалы кәндлиләринин һәјатындан алынмыш «Дурсун» повестини јазмышдыр. Бурада гојулан әсас мәсәләләрдән бири севки азадлыгы иди. Бу азадлыг, әлбәттә, јүксәк әхлаги мә'нада дүшүнүлмүшдү. Үмумијјәтлә һәгиги инсани дујгуларын көләлијинә, схоластикаја, абстракт еһкама гаршы Шаигдә фитри бир нифрәт варды. О, инсан тәбиәтини һәр чүр даркөзлүкдән, худпәсәндликдән, мәнфәәтпәрәстликдән, хүсусијјәтчилик тәзаһүрләриндән азад, тәмиз, ишыглы көрмәк истәјирди. Шаиг 1906-чы илдән башлајараг «Дәбистан», «Мәктәб», «Иршад», «Игбал», «Күлшән», «Һәгигәт» кими гәзет вә журналларда чап етдирдији һекајә, ше'р, поема, пјес вә мәгаләләриндә бу јүксәк бәшәри идеалына садиг галырды.

Шаиг өз халгынын икид тәбиәтини һисс едирди. О, Кәрим баба, Ајрым гызы шәхсиндә әчдадымызын чәсур, мәрданә сурәтләрини јарадырды. Мән онларын һаггындакы һекајәләри охујанда сәккиз-доггуз јашларында олардым. Лакин Кәрим баба да, Ајрым гызы да инди дә көзүмүн габагындадыр.

Јухарыда гејд етдијимиз кими, Абдулла Шаиг мүхтәлиф жанрларда јазмышдыр (нәср, ше'р, поема, пјес, очерк, мәгалә вә саир...). 1910-чу илләрдә јаздыгы «Ики фамилијанын мәһви», «Әдһәм», «Шаир вә гадын», «Идеал вә инсанлыг» кими јени кејфијјәтли, сүжетли поемалар шаир гәлбинин бәһрәсидир.

1909-чу илдә јаздыгы «Көзәл баһар» адлы пјеси илә Шаиг драматуркијасынын илк нүмунәсини јаратмышдыр. Аллегорик формада јазылмыш бу кичик пјесдә гышла јазын мүбаризәси верилир. Әсәрин гәһрәманлары ушаглар, чичәкләр, гушлар, агачлардыр. Фирудунбәј Көчәрли һәмин пјеси охујуб Абдулла Шаигә јазмышды ки, бундан көзәл ушаг операсы чыхар. Сонра Фирудунбәј мәсләһәт көрүрдү ки, Шаиг бу пјеси версин, Үзејирбәј опера јазсын.

Јери кәлмишкән гејд едәк ки, Абдулла Шаигин бир јазычы кими пүхтәләшмәсиндә Фирудунбәјин бөјүк ролу олмушдур. О, Шаигин әсәрләрини диггәтлә изләјир, гүсурларыны, чатмајан чәһәтләрини ајдынлашдырыр вә бөјүк дүнја јазычыларындан она нүмунәләр көстәрирди. Шаиглә Фирудунбәј Көчәрлинин мүнасибәти тәнгидчи илә јазычынын достлугуна көзәл бир нүмунәдир.

Абдулла Шаигин бир сәнәткар олараг ән бөјүк хидмәтләриндән бири, әлбәттә, онун ушаг әдәбијјаты саһәсиндәки фәалијјәтидир. О, Азәрбајчан әдәбијјаты тарихиндә бу саһәнин илк мәшһур јарадычысыдыр. Онун ушаглар үчүн јаздыгы әсәрләр бу күн дә әдәбијјатымызын көзәл нүмунәләриндәндир.

Абдулла Шаиг 1906-чы илдә алман сатирик шаири Бушдан игтибас етдији «Чәфәр вә Бәшир» адлы мәнзум һекајәсиндән сонра 1910—1912-чи илләр арасында бир-биринин ардынча «Түлкү һәччә кедир», «Јахшы арха», «Тыгтыгханым» адлы мәнзум һекајәләрини чап етдирмишдир.

Шаигин ушаг нагылларында ејни заманда бир мүасирлик вардыр. Мүасир, габагчыл адамын мә'нәви тәләбләри вардыр. Бу һекајәләрдә намуслу зәһмәтә, әмәкчи инсана, халга һөрмәт вә севки тәлгин едилир.

Абдулла Шаиг ушаг психолокијасыны, ушаг әһвал-руһијјәсини чох јахшы билән, чох һәссас бир сәнәткар иди. Онларын севинчинә, кәдәринә бәләд иди. Шаиг һеч бир заман нәсиһәтчилик етмир, һеч бир заман гуру мүһакимәчилик етмирди. О, ејни заманда ушагларын истәкли драматургу олмушдур. «Данышан кукла», «Интигамчы хоруз», «Хәбәрчи кагыз», «Чобан», «Алданмыш улдузлар», «Ана», «Илдырым», «Хасај», «Вәтән», «Елоглу», «Бир саатлыг хәлифә» кими пјесләр јазмышдыр. Бу пјесләр сүжет, конфликт вә драматуркија гурулушлары е'тибары илә ушаглар үчүн чох мараглыдыр. Абдулла Шаиг нагылларында, һекајәләриндә олдугу кими, пјесләриндә дә мүһүм ичтимаи фикирләр ифадә едирди, хејирлә шәрин, јахшы илә писин мүбаризәсини верирди. Өз кичик тамашачыларыны хејирхаһлыга, фәдакарлыга, гәһрәманлыга чагырырды.

Бөјүк әдибин әсәрләриндә һәмишә вәтәнпәрвәрлик һиссләри дујулмагдадыр. Вәтәни, халгы севмәк, онун дүшмәнләринә нифрәт бу әсәрләрин әсас гајәләриндәндир.

Јүксәк мәдәнијјәтә, зәнкин интеллектә малик бир јазычы олан Шаиг бүтүн јарадычылыг мүддәтиндә әдәбијјатымызын нәзәри мәсәләләри илә дә мәшгул олмушдур. Онун Фүзули, Нәсими, Вагиф, Мирзә Фәтәли, Һади, Сабир, Сәһһәт һаггындакы мәгаләләри гијмәтли, елми сәнәдләрдир.

Абдулла Шаиг бизим мәдәнијјәт тарихимиздә унудулмаз бир маариф хадими, бир мүәллим кими дә мәшһурдур. О, 1907-чи илдән башлајараг «Ушаг чешмәји», «Ушаг көзлүјү», «Күлшәни - әдәбијјат», «Милли гираәт» кими дәрсликләр чап етдирмишдир. Әдәбијјат тарихинә вә әдәбијјатын нәзәри мәсәләләринә һәср олунмуш «Әдәбијјатдан иш китабы», «Әдәбијјат дәрсләри» әсәрләринин мүәллифләриндән биридир. Азәрбајчан дилинин грамматикасы илә дә узун мүддәт мәшгул олмушдур. Азәрбајчан әдәби дилинин инкишафында, онун јад тә'сирләрдән тәмизләнмәсиндә Абдулла Шаигин бөјүк хидмәти вардыр.

Шаиг совет әдәбијјатынын инкишафыны диггәтлә изләјәр, мәктәбләрдә чыхышлар едәр, ушаг вә кәнчләр театрынын ишинә јахындан көмәк көстәрәрди. Азәрбајчан халгы өз көркәмли әдибинин хидмәтләрини јүксәк гијмәтләндирәрәк ону ики чагырыш ССРИ Али Советинә депутат сечмишдир.

Абдулла Шаиг бу күн дә халгымызын, ушагларымызын истәкли, унудулмаз јазычысыдыр. Биз илк дәфә көзүмүзү Абдулла Шаигин ше'рләри, нагыллары илә ачмышыг. Инди исә ушагларымыз илк дәфә мултипликасија филмләри илә көз ачырлар. Она көрә дә истәрдим ки, Шаигин көзәл ушаг нагыллары әсасында мараглы мултфилмләр чәкилсин. Ушаг вә кәнчләр театрында, кукла театрында Шаиг әсәрләриндән даһа чох истифадә едилсин.

Илләр кечәчәк... Јени-јени нәсилләр кәләчәк, Шаиг бизим үчүн олдугу кими, онлар үчүн дә һәмишә әзиз олачагдыр.

Илјас ӘФӘНДИЈЕВ.